

DOI 10.31548/hspedagog14(2).2023.79-90

УДК 070.11:37:001.891](477.53)«1905/1916»

АКТУАЛЬНА ОСВІТОЛОГІЯ НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПISУ**«РІДНИЙ КРАЙ» (1905–1916 рр.)****СТЕПАНЕНКО Н. С.**, кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри журналістики та мовної комунікації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: stepanenko_nina@ukr.net

Слід пам'ятати байку про стародавнього грецького ватажка Антея, що для збирання сили мусів таки доторкнувшись до ґрунту. – Доторкаймося частіш до нашого народнього українського ґрунту!

Олена Пчілка [21, с. 4]

Анотація. Статтю присвячено аналізу освітологічного контенту першого легального видання Наддніпрянщини – «часопису політичного, економічного, літературного й наукового» «Рідний Край» (1905–1916 рр.). Схарактеризовано місце та роль цього тижневика в проєкції на статусний ранг українськомовної періодики початку ХХ століття, методологічним принципом діяльності якої був відроджуваний україноцентризм. Вирізнено поліфункційність форми освітнього-виховного наративу (публіцистичні виклади, наукові студії, аналітичні огляди, рецензії, замітки, хронологійні, події повідомлення тощо), встановлено його системні взаємозумовлені проблемні стратегії, їхню конкретну та загальну адресатну спрямованість. Комплексно досліджено крізь призму тодішніх поглядів, підходів, теоретичних обґрунтувань, набутого досвіду такі освітологічні феномени, як народна освіта, народна школа, народна мова в її органічних зв'язках із літературною мовою як кодифікованим варіантом загальнонавчальної мови, українськомовний режим викладання, українська мова, українська література, українська історія як навчальні предмети, українознавчі кафедри в університетах, практика українського підручничотворення, підготовка / перепідготовка учителів (викладачів), системність, наступність, послідовність у діяльності початкової, середньої та вищої школи. Удокладнено проінтерпретовано публіцистично-педагогічні, науково-педагогічні погляди фундаторів «Рідного Краю»: М. Дмитрієва, Олени Пчілки, Г. Коваленка та інших яскравих особистостей того часу.

Ключові слова: часопис «Рідний Край», українська шкільна справа, народна освіта, народна школа, українська мова, українознавчі предмети, українські університетські кафедри.

Актуальність (Introduction). Одним із важливих джерел інформації про розвиток освіти в Україні є періодика. Попри заборони, численні перешкоди на шляху становлення, українські газети, журнали, альманахи тощо в різні періоди історії пробивали собі дороги, виходили великими й мізерними накладками, часто із затримкою, вимушеними перервами. Нерідко траплялося, коли окремі числа вже підготовлених видань розсипалися, а їхні редактори, автори публікацій зазнавали переслідувань та

покарань. Так було і в часи розквіту імперії, у складі яких опинялася Україна, і в періоди послаблення їхніх впливових позицій, унаслідок чого активізовувався визвольний рух. Найважливішою проблемою, що її відстоювали передові діячі й намагалися за будь-яку ціну викорінювати оборонці старого режиму, був і не втратив своєї гостроти в наш час україноцентризм, сутність якого раніше детермінувалася і нині «визначається категоріями патріотизму, національного

достойнства, поваги громадян до матері-України, цілеспрямованою працею задля добробуту та всебічного розвитку всіх життєвих сфер, необхідністю розглядати всі політичні події у світі та в Україні крізь призму національних інтересів України, її духовних і культурних цінностей, потребою обстоювати гідність і рівноправність у світовому співтоваристві» [14, с. 9].

Україноцентричною стратегією і тактикою пронизані ті періодичні видання початку ХХ ст., активізацію яких зумовило національно-культурне піднесення в Україні, що сталося після виходу 17 жовтня 1905 року царського маніфесту, у якому проголошено недоторканність особи, свободу слова і друку, совісті й інші політичні права та свободи, й ухвалення царським урядом 24 листопада цього ж року тимчасових правил про друк, згідно з якими дозволено видання періодичної літератури мовами народів Росії, ліквідовано попередню урядову цензуру. Газети та журнали, що почали регулярно з'являтися після революції 1905 року, розраховані насамперед на народні маси, для яких природнішими, звичнішими і зрозумілішими були публікації рідною мовою. Уже 1906 року в Україні виходило майже 40 українськомовних газет та журналів різного спрямування, діяло 17 українських видавництв, 13 із яких – у Києві [8, с. 44].

Оприявлені на сторінках періодичних видань матеріали наповнені цінними відомостями про різні сфери життя. Виняткову увагу приділено змістові чинної на той час освіти, її українськомовним та україноцентричним діяльним орієнтирам, становленню і специфіці функціонування різнорангових навчальних закладів. Немало мовлено і про талановитих особистостей, що впливали на розвій освіти, випрацьовували й ефективно впроваджували інноваційні навчально-виховні технології на національному ґрунті з неодмінним залученням передового світового досвіду,

критикували утрадиційнені догматичні, консервативні теоретико-прагматичні підходи до дидактично-виховного процесу.

Важливо наголосити, що проблеми освітології активно та конструктивно обговорювалися на сторінках педагогічних видань «Киевская старина» (1882–1906; із 1907 – «Україна»), «Українська хата» (1909), «Світло» (1910–1914), «Дошкольное воспитание» (1911–1917), «Вільна українська школа» (1917–1920), «Основа» (1861–1862), «Наша школа» (1909–1918), «Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии» (1914–1917), «Учитель» (1889–1914), «Учительське слово» (1912–1939) та ін., а також тих, що полівекторно висвітлювали діяльність інших сфер суспільного життя. Про це йдеться в працях багатьох науковців (І. Зайченко, О. Сухомлинська, Е. Панасенко, А. Пугач, Н. Хміль, С. Лобода, Г. Рудий, В. Жакцько, Л. Березівська, Н. Гупан, О. Адаменко, С. Гармаш, С. Шандрук, О. Міхно, Л. Домбровська, І. Клименко та ін.).

Окреме важливе місце в процесі українського національного відродження, і шкільництва також, займає «Рідний Край», що видавався впродовж 1905–1916 рр. спочатку в Полтаві (1905–1907 рр.), а згодом у Києві (1908–1914 рр.) та Гадячі (1914–1915 рр.) і належав, за справедливим твердженням С. Єфремова, до того типу «потрібних виданнів, без якого не може обійтись ні одна нація, яка хотіла б, щоб і її голос чуто було серед голосів культурного світа» [6, с. 88]. Його ідейну спрямованість чітко відображає редакційна вступна стаття, уміщена в першому числі: «Ми виходимо на широкий світ, аби промовляти до цілого народу нашого, щоб укупіз ним боротися за кращу долю для всіх трудящих, покривджених, обідраних; щоб визволити людей наших і цілий наш милий край з неволі й недолі...» [9, с. 1]. З-поміж фундаторів, активних пра-

цівників, піклувальників і водночас авторів цього непроминального в нашій історії тижневика – М. Дмитрієв, Г. Коваленко, Панас Мирний, Л. Жебуньов, Олена Пчілка, Г. Маркевич. Що ж до тих, хто, незважаючи на утиски, переслідування, матеріальну скруту, усіляко сприяв виходові журналу у світ, то варто передусім вияскравити Б. Грінченка, М. Лисенка, Д. Дорошенка, Г. Шерстюка, М. Оленина (М. Станіславського), М. Кононенка, М. Сумцова, Х. Алчевську, Ганну Барвінок, Грицька Григоренка, П. Капельгородського, Олександра Олеса, П. Тичину, Лесю Українку, Грицька Чупринку, Л. Яновську, С. Черкасенка, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та ін.

Супровід до видової назви – «часопись політична, економічна, літературна і наукова» – засвідчує широту тематичного діапазону її. На цю особливість звертали уваги дослідники, наголошуючи ще й на тому, що журнал пробуджував національну самосвідомість українців передусім через порушені та належно проінтерпретовані в ньому освітньо-культурологічні проблеми.

Мета (Purpose). Метою пропонованої статті є системне висвітлення поліфункційного щодо сутності та форми педагогічного наративу на сторінках «Рідного Краю», зокрема аналіз питання народної освіти, народної школи, українізації навчально-виховного процесу в різних освітніх закладах, якості кадрового складу, специфіки підготовки фахівців, формування змісту освіти й послідовне відрефлексування його в книгах, за якими опановують той або той предмет.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Успішну спробу комплексної характеристики тижневика в проєкції і на його освітологічні аспекти зроблено в кандидатських дисертаціях С. Семенко (див.: [23]) та І. Кучернюк (див.: [13]). У першій із них розкрито вплив журналу «Рідний Край»

на літературний процес початку ХХ століття, а в другій – місце, значення і роль видання в суспільно-політичному та культурному житті України початку ХХ ст. головню через окреслення внеску авторів часопису в розвиток української культури. С. Семенко підготувала також «Бібліографічний покажчик до журналу...». Цінність цієї праці, яка «є першою спробою повернути в історію української культури перше українське легальне видання на Наддніпрянщині початку ХХ століття» [24, с. 8], визначає те, що в ній упорядковано за роками твори відповідно до їхньої родової належності (оригінальна й перекладна поезія, проза, драматургія), статті, огляди, рецензії, розвідки з питань розвитку української мови, культурології, національної освіти, літературознавства, історії тощо й окремо вирізнено рубрику «Проблеми розбудови національної освіти і школи», куди ввійшли студії Г. Коваленка, Л. Падалки, М. Дмитрієва, Г. Теодора та ін., рецензії на праці, підручники, букварі, читанки тощо, які підготували щойно згадувані Л. Падалка та М. Дмитрієв, а також Г. Шерстюк та ін. відомі особистості [там само, с. 40–41]. Важливим є й те що аналізований бібліографічний опис дає змогу простежити реалізацію в тижневику його профілю та мети, тобто прагнення засобами слова розбуджувати й формувати національну свідомість українців [13, с. 7]. Спорадично з досліджуваною проблемою, до якої свого часу безпосередньо долучалися Б. Грінченко, С. Петлюра, М. Сумцов, Х. Алчевська, пов'язані праці І. Михайлина, О. Юренка, І. Крупського, В. Гутковського, П. Федоришина, С. Яременко, П. Ротача та інших сучасних дослідників української преси кінця ХІХ – початку ХХ ст., невід'ємним і самобутнім складником якої є тижневик «Рідний Край».

Методи (Methods). Реалізація поставленої мети передбачала застосування описового, зіставно-порівняль-

ного, хронологічного, історико-ретроспективного методів, а також методу контент-аналізу.

Основним джерелом для роботи послуговувалась альманах «Рідний Край» за 1906–1916 рр., що зберігається в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Результати (Results). «Часопис політична, економічна, літературна і наукова» «Рідний Край», поійменована «першою ластівкою української легальної преси», «першим легальним виданням початку ХХ сторіччя», стала важливим органом поширення педагогічних знань, прогресивних ідей і передової педагогічної думки, інструментом удосконалення освітньої практики. «Одне з найбільш болючих питань для українців, – слушно наголошено в статті “Про народню школу на Вкраїні”, – є шкільне питання, питання життя або смерті українського народу» [2, с. 7]. Часопис не епізодично, а постійно висвітлював широкий спектр освітніх проблем. Регулярно з’являлися статті, повідомлення, заголовки яких віддзеркалюють минуле та сучасне народної школи, її потреби, діяльність шкільних комісій, вимоги до підручників, життя педагогів і т. ін.: «Наша літературна мова», «Земські діячі й українська мова», «Українська мова і учений уряд», «Українська мова в гімназіях», «Чи на тім і кінець? Закон про мову в початкових школах», «Про народню школу на Вкраїні», «Українська народня школа на Буковині», «Українська шкільна справа», «Потреби народної освіти на Україні», «Лист селянина до вчителів», «Справа вищої жіночої освіти», «Голос науки в справі українських кафедр», «Українські катедри в університетах», «З’їзд учителів та діячів середньої школи», «З’їзд учителів у Гадячі і шкільна освіта», «До учителів», «Книжки для шкіл».

Освітологічний дискурс журналу представлений різними жанровими формами, як-от: статті, повідомлення, замітки, передові огляди, аналітичні

огляди, рецензії і навіть оригінальні художні твори. Центальною проблемою, що об’єднує їх, є український досвід мовного будівництва, ухвалення української мови в освітню сферу як навчального предмета і як засобу засвоєння всього обсягу передбачуваних знань, а ще – зміни в процесі функціонування літературної мови, співвідношення прескриптивної та дескриптивної норми в тодішній лінгвопрактиці. Питанням специфіки мовної норми присвячені роботи М. Дмитрієва, М. Сумцова, Олени Пчілки, Б. Грінченка та ін. Зокрема, М. Дмитрієв у статті «Про незрозумілу українську мову» аналізує взаємоз’язок між мовою, якою «пишуть українські письменники», і народнорозмовною мовою, яка повсюдно лунає, яку ми чуємо й «самі балакаємо нею про усякі щоденні селянські справи» [19, с. 7], установлює вплив екстралінгвальних чинників на розвиток мови, слушно зауважуючи, що вона виходить із «самісінької глибини народного життя, народної душі, розгортається поруч з тим, як росте й розгортається нарід і його культура взагалі» [там само, с. 8]. Звернено увагу на те, що очікуваний і бажаний поступ на тлі нового ренесансу кінця ХІХ століття імперія все одно пригальмовує, позаяк у її стратегічних планах не відродження звичаїв, традицій українського етносу, а чергове «омосковлення української інтелігенції» як рушія всього передового [там само]. Запропоновано шлях виходу із цієї вкрай складної ситуації – згармонована, наполеглива, системна, послідовна «робота не окремих людей, а усього народу» [там само].

З розмислами М. Дмитрієва про значення української мови в націєтвірному процесі, про динаміку мовних норм перегукуються міркування Олени Пчілки, викладені в статті «Наша літературна мова». Авторка окреслює чіткі дефініційні рамки літературної мови як вишліфованого, обробленого майстрами слова (Т. Шевченком, Марком Вовчком, П. Кулішем) варіанта літературної мови,

закцентовуючи на постійному її різностратумному еволюціонуванні, передусім лексико-семантичному. Важливим джерелом збагачення мови загалом та літературної зокрема є лінгвальна практика письменників, які «орудують мовою по вимогах своєї думки», «творять слово по потребі», не втрачаючи почуття міри й не породжуючи контрасту між живою мовою та okazіоналізмами, не відходячи «від народної мови і взвищайових форм своєї народної мови» [21, с. 2].

Надскладною проблемою того часу, яка безпосередньо торкалася шкільної освіти й усього духовно-культурного розвитку тодішнього суспільства, було формування українського орфографічного кодексу. Тож цілком логічно в тижневикові 1908 року з'явилася публікація Б. Грінченка «Три питання нашого правопису», у якій, по-перше, схарактеризовано переваги фонетичного принципу, по друге, вирізнено й системно представлено типологію орфографічних норм з орієнтацією на доступність їх однаковою мірою школярам, простим і високоосвіченим людям. Згідно з найсутнішим засадничим положенням розглядуваної статті, «правопис мусить бути такий, щоб, зостаючися науковим, він разом з тим був і яко мога лекшим до початкової науки і до дальшої науки рідною мовою. Бо коли він буде трудний, – трудно буде й далі вивчитися правильно писати рідною мовою, а через це гальмуватиметься справа народної освіти» [3, с. 6]. Настанови письменника й педагога-практика Грінченка послугували своєрідним керівництвом до дії, оскільки «вся Наддніпрянська Україна писала так, як навчав Грінченко» [12, с. 301]. Це твердження належить видатному мовознавцеві А. Кримському, який зробив вагомий внесок у справу становлення української орфографічної системи, свідченням чого є опублікована в «Рідному Краї» його стаття «Чи важко вивчити правопис ї?» [11, с. 6–9].

З-поміж кардинальних завдань часопису – «оборона прав українського слова» [20, с. 12] в усіх сферах суспільного життя, але з наданням переваг навчально-виховній царині, яка закладає національно-духовний фундамент. Автор однієї з промовистих на цю тему статей «Чи варт втрачати працю?» [1, с. 5–7] справедливо твердить, що освіта, вибазувана «на чужій мові і по чужим звичаям», «знищувала душу українського народу», руйнувала «лагідні односини молодчого покоління до старшого, односини синів до батьків. Школяр, що вперше плакав, коли йому дорікали “хохляцькою” мовою, через рік, через два свого вчення звекає до думки, яку йому вбивають з першого дня, наче б то його рідна мова, українська мова не варта нічого, бо нею говорять тільки неосвічені мужики; всі ж хто хоч трохи вчені вживають мову книжну, себто московську. Ми нає ще не багато часу і підлітки починають висміювати своїх батьків і матерей за те, що вони не знають вченої, або панської мови і батьки мимо волі починають вороже поглядати на таке вчення і не мають найчастіше ніякої охоти давати дітям освіту більшу ніж у сільській школі. Переставши ходити до школи і не маючи більше де прикладати свої невеликі знання московської мови, діти наших селян скоро потроху її забувають і не можуть читати руських книжок, які ще в школі було їм важко розуміти. Так все їхнє вчення здебільшого зводиться ні на що» [там само, с. 6]. Ця вкрай тривожна й небезпечна тенденція має ще гірше й трагічніше логічне продовження, коли «українці по крові» «помосковлюються» [там само], мотивуючи своє мовне й навіть етнічне переінакшення вклинюваними в їхню свідомість імперськими догмами про «єдиний народ», «нову історичну спільність», «злиття мов» тощо. І всі ці де-юре протиприродні, а де-факто реальні метаморфози автор розглядуваної статті належно обґрунтовує і представляє у вигляді такої оречевленої моделі з експліцитно властивим їй

когнітивним дисонансом: «Мені любя і дорога ... українська мова. Мені не любі всякі утиски виживання її. Нехай всякі руські племена розмовляють і пишуть ... своєю мовою. Але чи варт втрачати час на утвір особливої, української літератури?.. Чи не краще вживати одну “обще-русскую” мову і одну “общерусскую” літературу?.. Чи не далеко корисніше було б намагатись на утвір єдиної мови за для людей усього світу, аби зміцнити одну з існуючих уже культурних мов, ніж на відродження і розвиток краєвих мов і вимовків?» [там само, с. 5].

Редакційна колегія намагалася оприявнювати законодавчо-методологічну базу, відповідно до якої мали б відбуватися зміни, що безпосередньо стосуються народної освіти. Досить згадати хоча б опубліковану в 1910 році маленьку замітку «Передрук “Записки” в обороні прав українського слова» [20, с. 12], у якій порушено питання про переглядання важливого для українців документа «Об отмене стеснений малорусского печатного слова», що його підготували 1905 року в Петербурзі сім академіків: А. Фамінцин, В. Зеленський, О. Лаппо-Данилевський, П. Фортунатов, С. Ольденбург, О. Шахматов, Ф. Корш. Ці вчені зробили велику справу – вимагали відміни різних обмежень щодо використання української мови, оголосили нелегітимними царський циркуляр 1863 року й указ 1881 року, позаяк ті не корелюють з основними засадами російського законодавства. На думку видавців тижневика, передрук «Записки» потрібен для того, аби «з обслідуваною в її справу української мови могло познайомитися більше число депутатів у Д. Думі й у Д. Раді» [там само], що позитивно вплине на процес «заведення» української мови «тепер ... не тільки по нищих, середніх школах, а і на де яких кафедрах ... університетів, у суді» [19, с. 7].

Глибинним змістом наповнені аналітичні публікації освітологічної те-

матики. Зазвичай це передові редакційні статті, у яких висвітлено й прокоментовано важливі події, дано їм експертну оцінку. В одній із них – «Українська шкільна справа», що відкриває 45 число за 1906 рік, логічно скомпоновано інформаційні матеріали та факти про здійснювану на той час націоналізацію школи в Україні, тобто про створення «української школи для українського народу» [25, с. 1]. Закцентовано, зосібна, на введенні до навчальних планів «по школах, де вчать на вчителів (учительські інститути, семінарії й інші», таких обов'язкових предметів, як «Історія України», «Українська мова», «Українська література», запровадження курсів із цих дисциплін для педагогів-філологів та істориків, відкриття відповідних кафедр в університетах. Ці новації, переконують автори аналітичного огляду, – не чергові лозунги патріотів, а настійна вимога національно свідомих учителів, які розуміють значущість своєї праці, учнів, у яких «не вмерло бажання вчитись усьому цьому, щоб бути справжніми синами свого народу, щоб далі у життю ближче підійти до справжніх духовних потреб його», студентів, які воліють «почути правдиву й простору історію свого народу: добре навчитись рідній мові», зрештою, батьків та матерів, на яких «лежить перший обов'язок дбати про молодь», які «повинні скрізь, і в пресі, і в зібраннях, і в педагогічних товариствах – скрізь ставити це питання». Редакційна рада пильно стежила за виконанням завдань, доручень, про які йшлося на шпальтах часопису, докладала неабияких зусиль, щоб вони були реалізованими. Ось приклад: у 46 числі за 1906 рік М. Дмитрієв оприлюднив свої міркування «з поводу постанови професорів Харківського університету» про заснування українознавчих кафедр, аби, за його твердженням, виправити ганебну ситуацію: університет, що «існує на Слобідській Україні 100 років», «народові не давав змоги вивчитись своїй мові, своїй літературі» [16,

с. 3]. Цим він продовжив думку й конкретизував висловлені в 23 числі за цей рік конструктивні пропозиції Г. Коваленка про «заведення ... катедр української історії, літератури, мови, етнографії та права» в Київському, Харківському й Одеському університетах [10, с. 5]. Григорій Олексійович проаналізував дві проблеми, що не втратили своєї гостроти й натеper: 1) статус української мови і 2) зв'язок між народними масами та інтелігенцією. Він наголошував на тому, що українська мова – «справді мова», якою розмовляє «25 чи 30 мільйонів людей», а не «нарѣчіе русскаго языка», не «жаргон, вироблений через запсування давньої російської мови» [там само]. Прикрим, на глибоке переконання цього відомого громадського й культурного діяча, є те, що «інтелігенція в Україні стала чужою і незрозумілою для народної маси, – чужою і незрозумілою далеко більше, ніж по иньших краях» [там само, с. 6]. За умови оновлення змісту освіти у вищих, середніх і початкових школах, опертям якого буде рідна мова й українськомовний режим викладання, інтелігенція стане близькою за духом і мовою до народу. Іншу свою еліту освічений люд «одкине і не піде за нею, одцурається її, як се вже колись зробив наш народ у минулі часи» [там само].

Вагоме слово про «українські університетські кафедри» сказала Олена Пчілка. Вона докладно висвітлила наміри й практичні кроки київських студентів на шляху українізації навчального процесу, розвіяла сумніви щодо кадрового голоду на українознавчих кафедрах, висловила впевненість, що науково-педагогічний досвід О. Левицького, М. Драгоманова, М. Грушевського та ін. продовжать молоді доценти, які «не до краю перевернулись», тому й «спогадають, що й вони справжні українці, “з діда-прадіда”», й почнуть читати лекції по-українському, знаючи, що «їх жде численна аудиторія, прихильна, жадібна до послухання української лекції»

[22, с. 3]. Ольга Петрівна наголосила й на тому, що Україна повинна домагатися заснування урядових українських кафедр, брати на себе їхнє фінансування. Така практика сприятиме розвитку української науки, зокрема лінгвістики, літературознавства, фольклористики.

До стратегічних освітніх проблем, які порушено й успішно розв'язано на сторінках досліджуваного часопису, варто уналежнити теоретико-прагматичне трактування понять «народня освіта», «народня школа» крізь призму україноцентризму. Їх різнобічно тлумачив М. Дмитрієв, постійно вияскравлюючи такий концептуальний аспект: «вони цілком повинні відповідати духовним силам народу, школа повинна бути національною, себ то для українського народу вона повинна бути *українською*»; *«тільки національна народна школа може бути дорогою народові, і тільки вона може високо підняти самосвідомість і розгорнути його природні сили»* [15, с. 7]. Отож реального успіху можна домогтися лише тоді, коли панівне місце в освітній системі від її найнижчого до найвищого рівня займе українська мова, коли припиниться «обрусеніє края», коли господарями в усіх ланках освітнього простору будуть педагоги-українці, а не литовські чи білоруські вчителі з делегованими їм повноваженнями вводити дітей у світ науки неукраїнською мовою. Об'єктивно поціновано роль народних учителів. Вони не чиновники серед мужиків, не чужинці зпоміж власного народу, а ті «достойні цього великоповажного назвища» представники, які заговорять із народом однією мовою, стануть оборонцями «народніх інтересів», поведуть «народні маси до кращої долі тим шляхом, який показує українському народові його історія» [там само]. Автор публікації «Про народню школу на Вкраїні», покликаючись на К. Ушинського, образно схарактеризував модель тодішньої української

школи, яка протистоїть моделі майбутньої «справжньої народної школи», і висловив сподівання, що «проект вселюдної освіти», унесений на розгляд Державної Думи, знайде підтримку й, урешті-решт, узаконить на користь пригнічених досі націй положення, на які будуть «опіратися оборонці національної школи» [2, с. 5].

М. Дмитрієв подав вкрай важливу інформацію про «потреби народної освіти на Україні» [18, с. 4], з-поміж яких, крім уже згадуваної підготовки фахівців із різних сфер українознавства, відкриття кафедр української етнографії та історії, обов'язкове викладання українською мовою і української мови, – підготовка підручників, а для підлітків відповідних часописів, забезпечення бібліотек книжками кращих письменників. Наголошено, зокрема, на тому, що книжки для «учення ... і по мові, і по змісту» мають відповідати школі, про яку мріють і на яку заслуговують українці [там само]. У замітці «Книжки для шкіл», яка з'явилася пізніше [17, с. 8], Микола Андрійович повідомляє про підготовку букварів у Києві й Чернігові, букваря та географії «Про землю і її народи» в Петербурзі, «аріхметику» і «задачника» в Херсоні, про роботу над читанкою «д. Хуторного за для 3-х груп» та українською граматику, що «незабаром почне друкуватися», про вихід у світ складеної «більш менш» уміло читанки «Вінок», яку добре розкуповують. Г. Коваленко вмістив у тижневику рецензію-промоцію на «Український буквар» д. Базилевича, що, з одного боку, справляє «гарне враження як дотепним вибором прикладів..., так і малюнками», а з іншого, – викликає занепокоєння: друга частина – «читанка» – біднувата на етноматеріал [там само], . Не втратила й сьогодні своєї значущості позитивно оцінена практика альтернативного підручникотворення, отже, і результат – «спроможність вибрати, який ... більше до вподоби» [4, с. 19].

Важливо в контексті аналізу освітологічних проблем часопису «Рідний Край» не випустити з поля зору того, що його кореспонденти довели одну дуже важливу річ: українізація навчання в початковій, середній та вищій школі є тяглістю, а не новацією початку ХХ століття. Зокрема, згадано про те, що чужомовці захоплювалися українцями як людом «просвіченим», що «колись і в нас на Вкраїні освіта стояла високо, навіть вище, ніж тепер», і шкільну справу за старої Гетьманщини тримав у своїх руках не уряд, а громада, сам народ [5, с. 3]. У тижневику викладено системні відомості про періоди піднесення та спаду «шкільного діла», про волелюбність українського народу, його сепаратистські прагнення, яких боявся уряд. Він, читаємо в статті «Де-що про народню освіту на Вкраїні», «думав, що наші люди, коли будуть мати свої газети та журнали і балакатимуть завжди по-своєму, а не по російськи, чи то по московськи, то почнуть гадати про те, щоб одіраватися од Росії і заснувати свою осібну Українську державу. Через те і школу українську заборонено і навіть мову українську заборонено» [там само, с. 4]. «На протязі 250 років, – констатує М. Дмитрієв, – уряд уживав усякі заходи, щоб Україна цілком втратила свою політичну, громадянську й культурну самостійність. Уже в кінці 18 віку і на початку 19 по всій Україні були заведені ті ж самі порядки, ті ж самі інституції (учредження), що і на Московщині» [18, с. 4]. А «в XVII та XVIII віках», засвідчує автор публікації «Про народню школу на Вкраїні», «наш народ був далеко освіченіший, ніж російський, просвіта укр. народу стояла високо» [2, с. 4]. Такими вмотивованими і сміливими коментарями рясніє аналізований часопис. Це стало причиною того, що він у радянську добу опинився в списку неблагонадійних, ворожих, націоналістичних видань, згадувати про які було не велено.

Висновки та перспективи (Discussion). У тижневику «Рідний

Край» поряд із політичними, економічними, літературними й науковими викладами активно побутують освітлогічні дискурси. Їм притаманна тематична і жанрова поліфункційність. Часопис системно фіксував зміни, що відбувалися у сфері шкільництва на початку XX століття, з вияскравленням притаманних їм позитивних та негативних тенденцій, нерідко з опертям на діахронійне тло як один із важливих критеріїв ідентифікування новачності й тягlosti в освітньо-духовному поступі України. Часопис пропагував і підтримував ідею створення народної школи як одного з найважливіших кроків на шляху українського національного самоствердження.

З-поміж першочергових завдань – українізація освітнього простору, введення до складу обов'язкових навчальних предметів на всіх освітніх рівнях української мови, української літератури, історії України, підготовка й перепідготовка фахівців, відкриття кафедр українознавчого циклу в університетах, яке покликане активізовувати розвиток української науки, передусім її гуманітарної царини.

Перспективним є дослідження порушених у статті проблем у хронологічних вимірах XX та XXI століття, представлених добою ренесансу, тоталітарності й незалежності.

Список використаних джерел

1. А. К. Чи варт втрачати працю? *Рідний Край*. 1906. Число 39. С. 5–7.
2. А. К-о. Про народну школу на Вкраїні. *Рідний Край*. 1906. Число 20. С. 4–5.
3. Грінченко Б. Три питання нашого правопису. *Рідний Край*. 1908. Число 24. С. 4–6.
4. Гр. К. Рідна мова. Український букварь. Зложив О. Базилевич. Полтава. (Видання книгарні Г. Маркевича). *Рідний Край*. 1906. Число 43. С. 19.
5. Д. Д-ко. Де-що про народню осьвіту на Вкраїні. *Рідний Край*. 1906. Число 5. С. 3–4.
6. Єфремов С. Історія українського письменства : у 2 т. Мюнхен, 1989. Т. 2. 495 с.
7. Кащенко А. Про народну школу на Вкраїні. *Рідний Край*. 1906. Число 21. С. 7–8.
8. Клименко І. Періодичні видання першої половини XIX – початку XX століття в Україні. Загальний огляд. *Бібліотечний вісник*. 2009. № 4. С. 44–48.
9. Коваленко Г. До читачів. *Рідний Край*. 1905. Число 1. С. 1.
10. Коваленко Г. Українські катедри в університетах. *Рідний Край*. 1906. Число 23. С. 5–6.
11. Кримський А. Чи важко вивчити правопис її? *Рідний Край*. 1908. Число 26. С. 6–9.
12. Кримський А. Ю. Твори : у 5 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1972–1974. Т. 3 : Мовознавство, фольклористика. 1973. 508 с.
13. Кучернюк Ірина Володимирівна. Часопис «Рідний край» у суспільно-політичному та культурному житті України (1905–1916 рр.) : автореферат дис. ... канд. істор. наук: спеціальність: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 18 с.
14. Лизанчук В.В. Основи радіожурналістики. Київ : Знання, 2006. 628 с.
15. М. Д. До учителів. *Рідний Край*. 1906. Число 16. С. 7.
16. М. Д. З поводу постанови професорів Харківського Університету. *Рідний Край*. 1906. Число 46. С. 3.

17. М. Д. Книжки для шкіл. *Рідний Край*. 1906. Число 21. С. 8.

18. М. Д. Потреби народної освіти на Україні. *Рідний Край*. 1906. Число 11. С. 4–5.

19. М. Д. Про незрозумілу українську мову. *Рідний Край*. 1905. Число 1. С. 7–8.

20. Передрук «Записки» в обороні прав українського слова. *Рідний Край*. 1910. Число 37. С. 12.

21. Пчілка Олена. Наша літературна мова. *Рідний Край*. 1909. Число 3. С. 2–4.

22. Пчілка О. Українські університетські кафедри. *Рідний Край*. 1906. Число 46. С. 1–3.

23. Семенко С. В. Журнал «Рідний край» і літературний процес початку ХХ століття : автореферат. дис. ... канд. філол. наук: спеціальність: 10.01.01 / Нац. педагог. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 20 с.

24. Семенко (Соколова) С. В. Біобібліографічний покажчик до журналу «Рідний край» (1905–1916). Полтава, 1999. 54 с.

25. Українська шкільна справа. *Рідний Край*. 1906. Число 45. С. 1–2.

References

1. А. К. (1906). Chy vart vtrachaty pratsiu? [Is it worth losing work?]. *Native Land*, 39, 5–7 (ukr).

2. К-о. (1906). Pro narodniu shkolu na Vkraini [About public school in Ukraine]. *Native Land*, 20, 4–5.

3. Hrinchenko, B. (1908a). Try pytannia nashoho pravopysu. Z dodatkom A. Yu. Krymskoho [Three questions about our spelling. With an appendix by A. Yu. Krymskyi]. *Native Land*, 24, 4–6 (ukr).

4. Hr. K. (1906). Ridna mova. Ukrainskyi bukvar. Zlozhyv O. Bazylevych. Poltava. Tsina 20 kop. (Vydannia knyhnarni H. Markevycha) [Native language. The Ukrainian primer. Composed by O. Bazylevich. Poltava The price is 20 kopecks. (Published by the bookstore of H. Markevych)]. *Native Land*, 43, 19 (ukr).

5. D. D-ko. (1906). De-shcho pro narodniu osvitu na Vkraini [Something about public education in Ukraine]. *Native Land*, 5, 3–4 (ukr).

6. Yefremov, S. (1989). *Istoriia ukrainskoho pysmenstva* [The history of Ukrainian writing] (Vol. 2). Miunkhen (ukr).

7. Kashchenko, A. (1906). Pro narodnu shkolu na Vkraini [About public school in Ukraine]. *Native Land*, 21, 7–8 (ukr).

8. Klymenko, I. (2009). Periodychni vydannia pershoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia v Ukraini. Zahalnyi ohliad [Periodicals of the first half of the 19th and early 20th centuries in Ukraine. General review]. *Bibliotechnij visnik*, 4, 44–48 (ukr).

9. Kovalenko, H. (1905). Do chytachiv [To the readers]. *Native Land*, 1, 1 (ukr).

10. Kovalenko, H. (1906). Ukrainski katedry v universytetakh [Ukrainian departments in universities]. *Native Land*, 23, 5–6 (ukr).

11. Krymskyi, (1908). Chy vazhko vyvchyty pravopys yi? [Is it difficult to learn to spell it?]. *Native Land*, 26, 6–9 (ukr).

12. Krymskyi, A. Yu. (1973). *Tvory* [Writings] (Vol. 3 : *Movoznavstvo, folklorystyka* [Linguistics, folkloristics]). Kyiv: Nauk. dumka (ukr).

13. Kucherniuk, Iryna Volodymyrivna. (2016). *Chasopys «Ridnyi kraj» u suspilno-politychnomu ta kulturnomu zhytti Ukrainy (1905 – 1916 rr.)* [The magazine “Native Land” in the social, political and cultural life of Ukraine (1905 - 1916)]. (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv (ukr).
14. Lyzanchuk, V. V. (2006). *Osnovy radiozhurnalistyky [Fundamentals of radio journalism]*. Kyiv: Znannia (ukr).
15. M. D. (1906). Do uchyteliv [To the teachers]. *Native Land*, 16, 7(ukr).
16. M. D. (1906). Z povodu postanovy profesoriv Kharkivskoho Universytetu [Regarding the resolution of the professors of Kharkiv University]. *Native Land*, 46, 3 (ukr).
17. M. D. (1906). Knyzhky dlia shkil [Books for schools]. *Native Land*, 21, 8 (ukr).
18. M. D. (1906). Potreby narodnoi osvity na Ukraini [The needs of public education in Ukraine]. *Native Land*, 11, 4–5 (ukr).
19. M. D. (1905). Pro nezrozumilu ukrainsku movu [About the incomprehensible Ukrainian language]. *Native Land*, 1, 7-8 (ukr).
20. Peredruk «Zapysky» v oboroni prav ukrainskoho slova [Reprint of “Notes” in defense of Ukrainian speech rights]. (1910). *Native Land*, 37, 12 (ukr).
21. Pchilka, Olena. (1909). Nasha literaturna mova [Our literary language]. *Native Land*, 3, 2–4 (ukr).
22. Pchilka, O. (1906). Ukrainski universitetski kafedry [Ukrainian university departments]. *Native Land*, 46, 1-3 (ukr).
23. Semenko, S. V. (2000). *Zhurnal «Ridnyi kraj» i literaturnyi protses pochatku XX stolittia [The magazine “Native Land” and the literary process in the beginning of the 20th century]*. (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv (ukr).
24. Semenko (Sokolova), S. V. (1999). *Biobibliohrafichni pokazhchyk do zhurnalu «Ridnyi kraj» (1905 – 1916) [Bio-bibliographic index to the magazine “Native Land” (1905–1916)]*. Poltava (ukr).
25. Ukrainska shkilna sprava [Ukrainian school case]. (1906). *Native Land*, 45, 1–2 (ukr).

CURRENT EDUCOLOGY ON THE PAGES OF «NATIVE LAND» MAGAZINE (1905–1916) Stepanenko N. S.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the educational content of the first legal edition of the Dnipro region – «political, economic, literary and scientific magazine» “Native Land” (1905-1916). The place and role of this weekly magazine in the projection on the status rank of the Ukrainian-language periodical of the beginning of the 20th century, in which methodological principle of activity was the reviving Ukrainian-centrism, is characterized. The multi-functionality of the educational narrative form (journalistic reports, scientific studies, analytical reviews, reviews, notes, chronological, event reports, etc.) is distinguished, and its systemic interrelated problem strategies and their specific and general target orientation are established. Such educational phenomena as national education, national school, the national language in its organic connections with the literary language as

a codified variant of the commonly used language, the Ukrainian-language mode of teaching, the Ukrainian language, Ukrainian literature, Ukrainian history as educational subjects, Ukrainian studies departments in universities, the practice of Ukrainian textbook creation, training/retraining of teachers (lecturers), systematicity, continuity, consistency in the activities of primary, secondary and higher schools are comprehensively researched through the prism of that time views, approaches, theoretical justifications, acquired experience. The journalistic-pedagogical, scientific-pedagogical views of the founders of «Native Land» M. Dmitriev, Olena Pchilka, H. Kovalenko, and other bright personalities of that time are interpreted in detail.

Keywords: *«Native Land» magazine, Ukrainian school affairs, national education, national school, the Ukrainian language, Ukrainian studies subjects, Ukrainian university departments.*